

## **СУЧАСНА УКРАЇНСЬКО-СЕРБЬСЬКА ЛЕКСИКОГРАФІЯ: ВИТОКИ, ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ**

**Стеблина Леся Миколаївна**

асистент кафедри слов'янської філології Інституту філології Київського  
національного університету імені Тараса Шевченка  
(г. Київ, Україна)

*Ключові слова: перекладна лексикографія, українсько-сербська лексикографія, історія сербської лексикографії, словник пасивного типу, словник активного типу*

*У статті мова йде про початок розвитку сербських перекладних словників, роль у ньому окремих діячів і видань та виокремлення у новітній час українсько-сербської лексикографії. Звертається увага на виконання пасивної і активної функції сучасним перекладним словником для ефективного співставлення у ньому картин світу двох мов.*

Українсько-сербська та українсько-хорватська лексикографія виокремилася як гілка слов'янської перекладної двомовної лексикографії лише в першій декаді ХХІ століття внаслідок дії потужних соціолінгвістичних факторів – поділу колишньої сербохорватської або хорватськосербської літературної мови та підняття статусу української мови в рамках незалежної

держави. Таке оформлення стало логічним продовженням попередніх етапів розвитку східнослов'янської, в першу чергу російської, лексикографії, здобутки якої тривалий час використовувалися при вивченні сербістики та хорватистики в Україні і були покладені в його основу.

Підвалини перекладної сербської лексикографії були закладені на початку XVIII століття завдяки діяльності російських і українських вчителів, запрошених сербами з метою організації шкіл для сербських дітей. Брак навчальної літератури перекривався виготовленням рукописних посібників. Так, словник «Лексикон немецкий и славеносербский», що знаменував собою зародження сербської лексикографії, переписаний 1741 року учнем Йованом Раїчем, майбутнім слухачем Київської Академії, видатним сербським істориком і літератором, зберігся до нашого часу. За висновком науковців, «оригінал цього словника був створений в перші роки діяльності у Воеводині російських вчителів, а укладачем його був вихідець з Росії, можливо, українець або білорус, що володів російською і церковнослов'янською» [3, с. 5]. Найвні російські та німецькі видання стали основою і для першого друкованого сербського словника, додатку до навчального посібника «Латинський буквар, содержащий начало учения и един краткий словник с преводом Славено-Сербским ради Сербских детей и всех, которые Латинскому языку учиться желают» (Венеція, 1766 р.) [3, с. 13].

Безпосередній початок розвитку російсько-сербської перекладної лексикографії пов'язаний з іменем одного з перших славістів, українця за походженням, завідувачем кафедри славістики Московського університету, Осипа Максимовича Бодяньського. Під час перебування у землях сербів і хорватів О. Бодяньський протягом 1839 – 1840 рр., зібрав лексику, більша частина якої впорядкована ним у неопублікований словник, що зберігається нині у фонді відділу рукописів Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України [6, с. 40–41]. Рукописний російсько-сербсько-німецький словник, без назви, укладений 1839 року у Пешті за ідеографічним принципом. Всього виділено 33 тематичні групи, лексичний матеріал у них, переважно іменники, подається трьома колонками: російські слова, сербські та німецькі відповідники, без граматичних поміток [9, с. 87]. Цей словник став першою спробою створення перекладного тематичного словника народної сербської мови для східнослов'янського культурного простору.

Завдяки розвитку славістики в університетах Росії, виходять друком «Сербско-русский словарь» П. Лавровського (1870) та «Дифференциальный сербско-русский словарь» Л.А. Мичатека (1903). Автори цих словників користувалися матеріалом широковідомого словника Вука Караджича (1852), що відображав лексичний склад сербохорватської мови середини XIX ст. [10, с. 5].

Першим перекладним словником у галузі сербохорватистики, виданим у Радянському Союзі, став «Сербохорватско-русский словарь» (1957 р.) І.І. Толстого. Словник, 54 000 проакцентованих лексичних одиниць, розміщених за алфавітом, був розрахований на російськомовного читача і укладений з метою допомоги перекладачу при роботі над текстом неспеціального змісту та особам, які вивчають сербохорватську мову (Толстой 1982: 5. Для багатьох російських та українських студентів-сербохорватистів, журналістів, істориків, славістів-мовознавців та літературознавців він був і залишається важливим лексикографічним посібником для вивчення сербохорватської, а нині сербської мови, та служить одним із джерел для нових лексикографічних розробок.

Найавторитетніші перекладні словники другої половини ХХ ст. та початку ХХІ – «Русско-сербохорватский словарь» С. Івановича та Й. Петрановича (40 000 реестр.одиниць) (1981) та «Руско – српски речник» Б. Станковича (1998 р).

Крім вищезгаданих, до соціолінгвістичного поділу сербохорватської літературної мови, з'являються перекладні словники навчального призначення – «Основни руско-српскохрватски речник» Р. Мароєвича, М. Мароєвич та В.О. Можасєвої (4 000 одиниць) (Мароєвич 1985); „Rusko-srpskohrvatski i srpskohrvatsko-ruski rječnik“ І. Тановича (15 000 одиниць) слів ( 1990 р.); «Rusko-hrvatskosrpski rječnik» Р. Полянца та С. Мадатової (Poljanec 1973) та словники для перекладу спеціальної лексики «Сербохорватско-русский политехнический словарь» (1967) та «Краткий сербохорватско-русский и руско-сербохорватский политехнический словарь» (1971).

Єдиний перекладний словник середнього обсягу з українською складовою був укладений А.П. Коваль у співпраці з А. Менац – „Hrvatsko-srpsko-ukrajinski i ukrajinsko-hrvatskosrpski rječnik“ (1975 р.).

З 90-х років ХХ століття почалася робота над створенням безпосередньо українсько-сербських (сербсько-українських) сучасних словників, які повинні виконувати не лише традиційні навчальні завдання, а й задовольняти широкі потреби не лише міжособистісної, а й міжкультурної, міждержавної політичної і ділової комунікації [2, с. 71].

Робота над великим українсько-сербським перекладним словником ще триває у Інституті мовознавства АН України, але вже реалізовані кілька лексикографічних проєктів навчального спрямування на кафедрі слов'янської філології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка («Українсько-сербський словник сполучуваності слів» Д. Айдачича та Ю. Білоног, «Українсько-сербський словник лінгвістичної термінології» і групи авторів) та міжкафедральний проєкт Львівського національного університету імені Івана Франка «Українсько-сербський тематичний словник Л. Васильєвої та Б. Сокола» [2, с. 75].

У процесі вивчення сербської мови українські користувачі, зокрема студенти, послуговуються великою кількістю електронних інтернет-перекладачів, лексична інформація у яких не завжди надійна.

На нинішньому етапі розвитку лексикографії при роботі над серйозними двомовними перекладними словниками враховуються основні сучасні принципи підбору і представлення мовного матеріалу, які повинні задовольнити різноманітні комунікативні потреби і рівні знань користувача. Мова йде вже не лише про відображення двох літературномовних ситуацій в певний період розвитку двох суспільств [3, с. 3], а й про співставлення картин світу різних мов та пошук адекватних способів передачі специфічних мовних реалій. Сучасний двомовний загальний словник повинен мати дві функції – пасивну (рецептивну) та активну (продуктивну) і для однієї, і для другої мови. Саме такий підхід, на нашу думку, повинен застосовуватися при підготовці великого за обсягом українсько-сербського словника, а стан сучасного розвитку лексикографії дозволяє реалізувати задум.

### Література

1. Айдачич Д., Білоног Ю Українсько-сербський словник сполучуваності слів – К. : ВПЦ “Київський університет”, 2005. – 126 с.
2. Васильєва, ISSN 2078–5119. Теорія і практика викладання української мови як іноземної. 2015. Випуск 11. – С. 71–79.
3. Гудков, В.П. Сербская лексикография XVIII века. М., 1993.
4. Иванович С., Петранович И. Русско-сербохорватский словарь. 5-е изд. – М.: Русский язык, 1981.
5. Краткий сербохорватско-русский и русско-сербохорватский политехнический словарь М., 1971.
6. Рудяков П.М. О.Бодянский і хорватська культура // Радянське літературознавство. –1983. – № 7.
7. Руско-српски речник / у редакцији Б.Станковића. – Друго исправљено и допуњено издање. – Нови Сад: Будућност/Матица Српска – М.: Русский язык, 1998.
8. Сербохорватско-русский политехнический словарь. – М., 1967.
9. Стеблина-Рудякова, Л.М. Тематичний словник сербської мови О.Бодянского // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур: Пам'яті академіка Леоніда Булаховського. – Вип.11. – К., 2010 с.84–90.
10. Толстой, И.И. Сербскохорватско-русский словарь / 5-е изд. – М.: Русский язык, 1982.
11. Українсько-сербський словник лінгвістичної термінології. Паламарчук О. Л., Стрельчук Г. П. Билик, Н. Л., Ткаченко О. М., Шевченко М. В. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2006.
12. Menac A. – Коваль А.П. Українсько-хорватський або сербський словник. Hrvatsko ili srpsko – ukrajinski rječnik. – Zagreb, 1979.
13. Tanović I. Rusko-srpskohrvatski i srpskohrvatsko-ruski rječnik. 3.izd. – Sarajevo: Svijetlost, 1990.